

УДК 340.134

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.3.19>

Стечишин Алла Василівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права та публічного управління (сумісник)

ЗВО «Університет Короля Данила»,

ORCID ID: 0009-0002-0550-4390

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАРОДОВЛАДДЯ У КОНТЕКСТІ ТРАДИЦІЙ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

THEORETICAL PRINCIPLES OF DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT TRADITIONS IN UKRAINE

У статті здійснено комплексне теоретико-правове дослідження місцевого самоврядування як ключової інституційної форми реалізації народовладдя в умовах становлення та функціонування демократичної правової держави, зокрема в українському контексті. Автором проаналізовано змістовне наповнення поняття «народовладдя», яке розглядається як багатоаспектне правове явище, що інтегрує політичну волю та юридичну відповідальність народу як носія суверенітету. Обґрунтовується, що місцеве самоврядування не може зводитися виключно до адміністративно-територіальної організації влади, а повинне розглядатися як інструмент практичної реалізації права громадян на участь в управлінні публічними справами.

Історико-правовий аналіз форм становлення самоврядних інститутів в Україні – від віче доби Київської Русі, магдебурзького права, козацького врядування до сучасних моделей децентралізації – дозволяє простежити еволюцію демократичних практик та тяглість традицій публічного самоуправління. У межах дослідження проаналізовано конституційно-правові засади функціонування місцевого самоврядування, зокрема положення статті 140 Конституції України, а також відповідні норми спеціального законодавства.

Особлива увага приділена ролі інструментів прямої демократії (громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції), а також принципам субсидіарності та децентралізації, які визначають нормативну й організаційну архітектуру сучасного врядування. У дослідженні застосовано інституціональний, комунікативний, соціокультурний та правовий підходи до розуміння ефективного народовладдя.

У висновках констатовано, що послідовний розвиток місцевого самоврядування є стратегічним напрямом державної політики, здатним забезпечити належну реалізацію принципу народного суверенітету та сприяти утвердженню засад демократичної, соціальної й правової держави.

Ключові слова: народовладдя, місцеве самоврядування, пряма демократія, територіальні громади, децентралізація, субсидіарність, публічна влада.

The article provides a comprehensive theoretical and legal study of local self-government as a key institutional form of realizing popular sovereignty in establishing and functioning a democratic state governed by the rule of law, particularly in the Ukrainian context. The author analyzes the content of the concept of «people's power» a multifaceted legal phenomenon that integrates the political will and legal responsibility of the people as the bearer of sovereignty. It is argued that local self-government cannot be reduced solely to the administrative-territorial organization of power, but should be considered as an instrument for the practical implementation of citizens' right to participate in the management of public affairs.

A historical and legal analysis of the forms of self-government institutions in Ukraine – from the veche of Kievan Rus, Magdeburg law, and Cossack rule to modern models of decentralization – allows us to trace the evolution of democratic practices and the continuity of traditions of public self-government. The study analyzes the constitutional and legal foundations of local self-government, in particular the provisions of Article 140 of the Constitution of Ukraine and the relevant provisions of special legislation.

Particular attention is paid to the role of instruments of direct democracy (public hearings, local initiatives, electronic petitions), as well as the principles of subsidiarity and decentralization, which determine modern governance's normative and organizational architecture. The study applies institutional, communicative, sociocultural, and legal approaches to understanding effective democracy.

The conclusions state that the consistent development of local self-government is a strategic direction of state policy capable of ensuring the proper implementation of the principle of popular sovereignty and promoting the establishment of the foundations of a democratic, social, and legal state.

Key words: people's power, local self-government, direct democracy, territorial communities, decentralization, subsidiarity, public authority.

Постановка проблеми. Проблематика народовладдя як фундаментального принципу демократії набуває особливої актуальності в умовах трансформаційних процесів у політико-правовій системі України. З огляду на європейський вектор розвитку держави постає необхідність глибшого осмислення концептуальних засад участі населення в здійсненні публічної влади. У цьому контексті традиції місцевого самоврядування, що формувалися впродовж історичного розвитку української державності, потребують ретельного теоретико-правового аналізу. Незважаючи на численні дослідження у сфері місцевого самоврядування, в науковій літературі простежується фрагментарне висвітлення питань, пов'язаних із потенціалом таких інституцій. Проблемою залишається відсутність усталеного понятійного апарату щодо взаємозв'язку між категоріями «народовладдя» та «місцеве самоврядування». Також недостатньо з'ясовано роль правосвідомості громадян у формуванні ефективних механізмів прямої демократії на місцевому рівні. Залишається дискусійним питання щодо співвідношення форм представницького та безпосереднього народовладдя в діяльності органів місцевого самоврядування.

Назагал, наявна нормативна база не завжди забезпечує повноцінну реалізацію принципу участі громадян у прийнятті рішень, що стосуються місцевого розвитку. Проблематичним є й механізм реалізації конституційного права територіальних громад на самоврядування в умовах децентралізації. Водночас відсутність ефективної системи правових гарантій участі громади у вирішенні публічних справ знижує рівень довіри до органів місцевої влади. Постає потреба у формуванні нових підходів до осмислення теоретичних засад народовладдя через призму історичних традицій місцевого самоврядування. Особливо важливим є розкриття потенціалу традиційних інституцій народного представництва у забезпеченні сталого демократичного розвитку. Тому наукове дослідження вказаного питання є актуальним, суспільно значущим та має важливе значення для вдосконалення національного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі теоретичного аналізу теоретичної та джерельної бази проблематики місцевого самоврядування та народовладдя в Україні, встановлено, що значна частина праць присвячена осмисленню місцевого самоврядування як базового інституту демократичного врядування, здатного забезпечити реалізацію народного суверенітету

на локальному рівні. У дослідженнях Я. Казюка, Ю. Ключковського, В. Колтуна, С. Сохи та ін., простежується тенденція до міждисциплінарного підходу, який охоплює конституційне право, адміністративне право, політичну теорію та історію державотворення. Особлива увага приділяється децентралізації та субсидіарності як принципам, що визначають сучасну модель публічного управління в Україні.

Метою статті є здійснення комплексного теоретико-правового аналізу феномену народовладдя крізь призму історичних та сучасних традицій місцевого самоврядування в Україні з метою виявлення концептуальних засад, правових особливостей та потенціалу їх подальшої імплементації в сучасну модель демократичного врядування.

Виклад основного матеріалу. Народовладдя, як вища форма реалізації суверенітету народу, знаходить свою інституційну проекцію крізь механізми місцевого самоврядування. Саме на рівні територіальних громад створюються умови для безпосередньої участі громадян у вирішенні питань публічного значення. Місцеве самоврядування, виступаючи формою самоорганізації населення, водночас є практичним інструментом реалізації принципів прямої демократії [6, с. 52]. Такий взаємозв'язок зумовлює розгляд місцевого самоврядування не лише як адміністративно-територіальної форми управління, а як одного з ключових носіїв народовладдя. Конституційне закріплення права територіальних громад на самоврядування фактично гарантує громадянам можливість здійснювати владні функції на місцевому рівні. Отже, міжнародовладдя та місцеве самоврядування існує органічний і функціональний зв'язок, що проявляється у формуванні локальних владних структур, ухваленні рішень, які безпосередньо впливають на якість життя. Участь громадян у місцевому самоврядуванні зміцнює легітимність публічної влади та сприяє утвердженню демократичної моделі врядування.

Категорія «народовладдя» у науковій юридичній доктрині постає як багаторівневе явище, що характеризує не лише політичну, а й правову природу взаємодії суспільства та держави [3, с. 61]. Відповідно до положень Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ [5]. У цьому контексті народовладдя розглядається як фундаментальний принцип побудови та функціонування демократичної правової держави, що визначає її внутрішню структуру, пріоритети та механізми взаємодії з громадянами.

З теоретико-правового погляду народовладдя є формою реалізації народного суверенітету, що виражається через участь громадян у прийнятті владних рішень, як безпосередньо, так і через представницькі органи [2, с. 97]. Його сутність полягає в тому, що влада в державі повинна бути організована, здійснювана та контрольована знизу, тобто народом. Народовладдя функціонує в межах правового простору, і тому його реалізація можлива лише через чітко встановлені процедурні механізми, закріплені в Конституції, законах та інших нормативно-правових актах.

Ідейні витоки народовладдя сягають епохи Просвітництва. Філософи Жан-Жак Руссо, Джон Локк та Шарль Монтеск'є заклали основи концепції суспільного договору, згідно з якою держава постає як результат вільного волевиявлення народу, що делегує частину своїх прав органам влади задля забезпечення загального блага [6, с. 63]. Такий підхід передбачає не лише формальне існування демократичних інститутів, а й реальний механізм підзвітності та зворотного зв'язку між владою і громадянами.

В умовах сьогодення класичною формою здійснення народовладдя є вільні вибори, проведення референдумів, використання інструментів місцевих ініціатив, громадських слухань, петицій, а також участі у діяльності органів місцевого самоврядування [7]. Ці форми дозволяють громадянам впливати на формування державної політики, контроль за її реалізацією та участь у прийнятті стратегічно важливих рішень. Особливої ваги набуває інститут місцевого самоврядування як найближчий до громадян рівень здійснення влади, що забезпечує зв'язок між локальною громадою та державним управлінням.

Отже, народовладдя виступає не лише ідеологією демократичного устрою, але й правовою категорією, що має чітке нормативне та інституційне забезпечення. Його ефективна реалізація можлива лише за умов розвиненого громадянського суспільства, високої правової культури та стабільного правового порядку, що гарантує дотримання прав і свобод людини й громадянина.

Місцеве самоврядування як форма публічної влади, що реалізується безпосередньо територіальними громадами або через створені ними органи, має глибоке історичне коріння на українських землях. Його витоки можна простежити ще в період Київської Русі, де діяло так зване «віче» в – народне зібрання, яке ухвалювало важливі політичні, господарські та правові рішення [3, с. 57]. Хоча віче не мало постійного характеру, воно слугувало механізмом колективного волеви-

явлення, який може розглядатися як один із прабазисів народовладдя та самоврядування у давньоруській традиції.

У добу Середньовіччя розвиток місцевого самоврядування в Україні був значно підсилений запровадженням магдебурзького права, яке надавало міським громадам право самостійно обирати органи управління, вирішувати господарські та судові справи. Магдебурзьке право стало юридичною формою міського самоврядування, що охопило значну частину міст, насамперед на території сучасної Західної та Центральної України. Його норми гарантували автономність міст, незалежність від великокнязівської або королівської влади, що створювало передумови для формування культури публічного управління «знизу» [13, с. 42].

Особливого розвитку інститути самоврядування набули в період існування Гетьманщини, де практикувалися принципи козацької демократії. Рада, як вищий орган влади, обирала гетьмана, розподіляла військові й адміністративні посади, визначала вектор зовнішньої та внутрішньої політики. Така система, заснована на виборності, підзвітності й участі громадян, є прикладом глибоко вкоріненого народовладдя з елементами військово-територіального самоуправління.

Упродовж XIX – початку XX ст. традиції місцевого самоврядування розвивалися в умовах правових систем імперій – Російської та Австро-Угорської. Запроваджені земські установи на Сході та гмінне самоуправління на Заході України мали обмежені повноваження, але сприяли збереженню самоврядних практик і правової свідомості населення [6, с. 74].

У XX ст. інститут місцевого самоврядування зазнав трансформації внаслідок радянської централізації. Формально існуючі ради народних депутатів не мали самостійності, оскільки функціонували під суворим контролем партійної номенклатури. Лише із набуттям Україною незалежності у 1991 р. почався процес відновлення і правового закріплення місцевого самоврядування як одного з ключових демократичних інститутів.

Отже, історія українського місцевого самоврядування є свідченням тривалого та багатовекторного розвитку форм публічного самоуправління, що ґрунтуються на принципах участі, автономії та відповідальності, і становить теоретичне підґрунтя сучасного народовладдя.

В умовах сьогодення, місцеве самоврядування в Україні виступає не лише організаційною формою управління на місцевому рівні, а й ключовим інститутом реалізації народовладдя. Відповідно

до частини першої статті 140 Конституції України, місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села, селища, міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України [5]. Така конституційна конструкція відображає демократичну природу самоврядування як прояву суверенітету народу в межах адміністративно-територіальної одиниці.

Роль органів місцевого самоврядування в механізмі народовладдя полягає у забезпеченні безпосередньої участі громадян у прийнятті рішень, які стосуються їхнього повсякденного життя: управління комунальним майном, затвердження місцевих бюджетів, розвитку територій тощо. Це знаходить своє правове закріплення також у статті 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР, де прямо зазначено, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів відповідної адміністративно-територіальної одиниці – самостійно вирішувати питання місцевого значення, як безпосередньо, так і через утворені ними органи [10].

Принципи субсидіарності та децентралізації, які лежать в основі функціонування місцевого самоврядування, також відіграють суттєву роль у реалізації народовладдя. Принцип субсидіарності передбачає, що питання мають вирішуватись на тому рівні, де це можна зробити ефективніше та ближче до громадян. Цей підхід знайшов своє втілення у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленій Кабінетом Міністрів України у 2014 році. Вона задекларувала принцип переходу від централізованого управління до децентралізованого, що є невід’ємною складовою демократичного суспільства [11].

Крім того, важливою складовою реалізації народовладдя є діяльність інститутів прямої демократії на місцевому рівні: місцеві ініціативи, громадські слухання, загальні збори громадян, консультації з громадськістю тощо. Всі ці інструменти передбачені в Законах України «Про місцеве самоврядування в Україні» [10], «Про громадські об’єднання» [8] та інших нормативно-правових актах.

Конституційно гарантована фінансова, організаційна та правова автономія органів місцевого самоврядування закріплюється також у частині четвертій статті 142 Конституції України, яка гарантує, що держава бере участь у формуванні доходів місцевих бюджетів і компенсує додаткові витрати, що виникають у зв’язку

з рішеннями органів державної влади [5]. Це є однією з найважливіших умов реального функціонування самоврядування як інституції народовладдя, а не формального органу місцевої бюрократії.

Як наслідок, місцеве самоврядування є не лише адміністративною складовою публічної влади, а й безпосереднім виявом народовладдя, що забезпечує легітимність та ефективність публічного управління. Його ефективне функціонування є необхідною умовою побудови демократичної, правової держави, заснованої на визнанні і реалізації суверенітету народу.

Зважаючи на те, що розвиток народовладдя як принципу організації влади в Україні є не лише політичною метою, а й науковою проблемою, що потребує всебічного теоретико-методологічного обґрунтування, вважаємо більш детально конкретизувати підходи, які дозволяють інституціоналізувати участь громадян у процесі прийняття рішень через механізми місцевого самоврядування.

Провідним у цьому контексті є інституціональний підхід, який розглядає місцеве самоврядування як форму організації публічної влади на локальному рівні, що забезпечує реальну участь громадян у процесах управління. Цей підхід передбачає, що ефективне народовладдя реалізується через дієві інститути участі – виборні ради, виконавчі органи, місцеві ініціативи, дорадчі органи, консультативні ради тощо [12, с. 11]. Посилення інституційної спроможності місцевих органів влади, їх прозорості та підзвітності створює передумови для залучення громадян до процесу управління як суб’єктів, а не лише як об’єктів впливу влади.

Комунікативний підхід зосереджується на механізмах діалогу між владою та громадянами. У межах цього підходу акцент робиться на важливості інформаційної відкритості органів місцевого самоврядування, впровадженні інструментів електронної демократії (е-урядування, е-консультації, е-петиції) та розвитку публічної комунікації [4, с. 81]. Закон України «Про доступ до публічної інформації» № 2939-VI від 13 січня 2011 року відіграє ключову роль у забезпеченні цього процесу, встановлюючи обов’язок органів місцевої влади надавати своєчасну, достовірну та повну інформацію громадськості [9].

Соціокультурний підхід орієнтується на розвиток локальної ідентичності, громадянської активності, правової культури та довіри до органів місцевого самоврядування. Зростання правосвідомості, активне залучення громадян до вирі-

шення питань місцевого значення (наприклад, через бюджети участі) сприяє реалізації принципів народовладдя в дії [1, с. 115]. Створення умов для залучення молоді, громадських організацій, ініціативних груп – важливий крок у напрямку формування активної громади, здатної не лише брати участь, а й формулювати порядок денний місцевого розвитку.

Значну роль у забезпеченні ефективної участі громадян відіграє правовий підхід, що базується на вдосконаленні законодавства у сфері місцевого самоврядування, розширенні повноважень громад, чіткому розмежуванні відповідальності між державними та муніципальними структурами. Запровадження стандартів належного врядування, передбачених Європейською хартією місцевого самоврядування 1985 року (ратифікованою Україною в 1997 році), створює належне правове підґрунтя для модернізації інститутів народовладдя.

Отже, подальший розвиток народовладдя через місцеве самоврядування потребує інтеграції кількох методологічних підходів – інституціонального, комунікативного, соціокультурного та правового. Тільки у взаємозв'язку вони здатні забезпечити побудову ефективної, інклюзивної та демократичної системи публічного управління на

місцях, що відповідатиме принципам конституційного народовладдя.

Висновки. Таким чином, місцеве самоврядування, як форма реалізації народного суверенітету, є найближчим до громадянина рівнем влади, що забезпечує ефективну участь населення в управлінні. Історичний розвиток самоврядних інституцій в Україні свідчить про глибоку традицію громадської самоорганізації, яка формувалася в різних політико-правових умовах. Конституційно-правове закріплення принципів децентралізації та субсидіарності створює належне підґрунтя для подальшого зміцнення інститутів місцевої демократії. Запровадження сучасних інструментів електронної участі, підвищення прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування сприяє посиленню громадянської активності. Методологічна багатовекторність підходів до осмислення народовладдя дозволяє комплексно оцінити потенціал місцевих громад у системі публічного управління. Участь громадян у прийнятті управлінських рішень на місцевому рівні є однією з ключових передумов стійкого демократичного розвитку. Відтак, розвиток місцевого самоврядування як інституційної форми народовладдя має бути стратегічним пріоритетом національної політики України.

REFERENCES:

1. Kaziuk, Ya.M. (2016). *Mistseve samovriadiuvannia v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini : kolektyvna monohrafiia* [Local self-government in the context of decentralization of power in Ukraine: collective monograph]. K.: RIDNA MOVA. 744 s.
2. Kliuchkovskiy, Yu. B. (2019). *Formy narodovladdia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku* [Forms of democracy in Ukraine: current status and prospects for development]. *Yurydychnyi zhurnal «Pravo Ukrainy»* [Legal journal «Law of Ukraine»]. № 10. S. 95-112.
3. Koziura, I. V., Lebedynska, O.Yu. (2003). *Mistseve samovriadiuvannia v Ukraini (stanovlennia ta rozvytok): Navch. posib.* [Local self-government in Ukraine (formation and development): Textbook.]. Uzhhorod: Patent. 224 s.
4. Koltun, V.S. (2015). *Zakonomirnosti ta tendentsii rozvytku mistsevoho samovriadiuvannia: komplementarnyi pidkhid : monohrafiia* [Patterns and trends in the development of local self-government: a complementary approach: monograph]. K. : NADU, vyd-vo «Feniks». 360 s.
5. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
6. Kravchenko, V. V. (2000). *Mistseve samovriadiuvannia v Ukraini: istoriia, suchasnist, perspektyvy rozvytku. Navch. posib.* [Local self-government in Ukraine: history, present, prospects for development. Textbook.]. K.. 206 s.
7. Litviakov, E.M. *Formy zdiisnennia narodovladdia v Ukraini* [Forms of exercising popular sovereignty in Ukraine]. URL: DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-9>
8. *Pro hromadski obiednannia: Zakon Ukrainy* [On Public Associations: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 2013, № 1, st.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
9. *Pro dostup do publichnoi informatsii* [Access to public information]: *Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 2011, № 32, st. 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
10. *Pro mistseve samovriadiuvannia v Ukraini* [On local self-government in Ukraine]: *Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 1997, № 24, st.170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
11. *Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriadiuvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini* [On approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine]: *Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 1 kvitnia 2014 r. № 333-r.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

12. Sokha, S.S. (2025). Teoretyko-orhanizatsiini zasady vplyvu hromadianskoho suspilstva na mistseve samovriaduvannia v Ukraini: analiz ta perspektyvy [Theoretical and organizational foundations of civil society's influence on local self-government in Ukraine: analysis and prospects]. Pravo ta derzhavne upravlinnia [Law and public administration]. № 1. S. 109-116. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2025/17.pdf

13. Utvenko, V. V. (2015). Teoriia ta istoriia mistsevoho samovriaduvannia [Theory and history of local self-government]. K.: DP «Vyd. dim «Personal». 234 s.